

Ekspertyza pt.:

**Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych
w perspektywie lat 2014 – 2020**

Zamawiający

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Ul. Wspólna 30

00-930 Warszawa

Wykonawca

Maj 2012

Analiza została przeprowadzona w ramach projektu finansowanego ze środków pochodzących z Funduszy Counterpart Funds (CPF) Sektorowych Agrolinia

Ekspertyza została opracowana przez zespół w składzie:

Wojciech Józwiak
Wojciech Ziętara
Marek Zieliński
Jolanta Sobierajewska
Zofia Mirkowska

Konsultacje: Jan Świetlik

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Opis zastosowanej metodologii	6
2.1 Wykorzystane materiały empiryczne	6
2.2 Podział analizowanej próby gospodarstw	7
2.3 Powiązanie instrumentów wsparcia zawartych w artykule 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW z celami ROW, WPR, WRS i zasadami Europa 2020	10
3. Opis wyników analizy	13
3.1 Kryteria wsparcia gospodarstw rodzinnych	13
3.1.1 Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy polowe”	13
3.1.2 Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy ogrodnicze”	15
3.1.3. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy trwałe”	16
3.1.4. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Krowy mleczne”	17
3.1.5. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta trawożerne”	17
3.1.6. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna”	18
3.1.7. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta ziarnożerne – drób”	19
3.1.8. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Mieszane ”	20
3.2 Kryteria wsparcia gospodarstw z dominacją pracy najemnej	20
3.3 Reasumpcja rozdziału	21
4. Oszacowanie liczby potencjalnych beneficjentów	25
5. Wnioski i rekomendacje	26
6. Aneks I	30
Aneks II	43
Aneks III	47

1. Wstęp

W ramach prac prowadzonych przez Komisję Europejską, dotyczących kolejnego okresu planowania w perspektywie lat 2014 – 2020 przyjęto, że Europa w tym okresie powinna rozwijać się zgodnie z zasadami wzrostu: trwałego, inteligentnego i zapobiegającego wyłączeniu społecznemu.

Sformułowano jednocześnie 10 celów tematycznych WRS (Wspólne Ramy Strategiczne), które powinny umożliwić realizację przyjętych zasad. Część z nich bezpośrednio odnosi się do rolnictwa i obszarów wiejskich. Jako przykładowe można wymienić:

- podnoszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw (MSP), sektora rolnego, rybołówstwa i akwakultury,
- ochrona środowiska i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów,
- promowanie przedsięwzięć służących dostosowaniu do zmiany klimatu, zapobieganiu i zarządzaniu ryzykiem,
- wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną,
- wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji.

Pozostałe cele tematyczne są luźniej związane z sektorem rolnym. Dotyczą takich zagadnień jak: promowanie zrównoważonego transportu, mobilności pracowników, walki z ubóstwem, inwestowanie w edukację i wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej.

Bazując na celach tematycznych określono trzy następujące cele Wspólnej Polityki Rolnej (WPR):

- poprawa konkurencyjności rolnictwa,
- zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu,
- zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich.

Określono jednocześnie sześć priorytetów Rozwoju Obszarów Wiejskich (ROW), które powinny zapewnić realizację wyżej określonych celów WPR:

- transfer wiedzy i innowacje,
- konkurencyjność rolnictwa i żywotność gospodarstw,
- łańcuch żywnościowy i zarządzanie ryzykiem,
- odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów,
- efektywne gospodarowanie zasobami i przechodzenie na gospodarkę niskoemisyjną,

- włączenie społeczne, redukcja ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Przygotowany projekt rozporządzenia Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) zawiera propozycje, które umożliwiają rozwiązywanie problemów gospodarstw rolnych, a więc częściowo także wsi z punktu widzenia powyższych celów. W artykule 18 projektu rozporządzenia pt. „Inwestycje w środki trwałe” przewidziano pomoc inwestycyjną dla gospodarstw w celu poprawy ich efektywności. Natomiast w artykule 20 pt. „Rozwój gospodarstw rolnych i ich działalności gospodarczej” zakładana jest pomoc: dla młodych rolników i na rozpoczęcie działalności pozarolniczej, wspieranie inwestycji w działalności pozarolniczej, wspieranie rozwoju małych gospodarstw i koncentracji ziemi przez ułatwienie rezygnacji rolników z prowadzenia małych gospodarstw.

W tej sytuacji zachodzi potrzeba określenia kryteriów korzystania przez rolników ze wsparcia przewidzianego w projektowanym rozporządzeniu. Kryteria te powinny odnosić się do wyznaczenia zarówno górnych, jak i dolnych wielkości gospodarstw z uwzględnieniem nastawienia produkcyjnego określonego przez typy rolnicze (rozumiane wg nomenklatury Polskiego FADN).

Ekspertyza ukierunkowana jest na podstawowy cel, którym jest poprawa konkurencyjności krajowego rolnictwa poprzez wzrost w nim udziału żywotnych gospodarstw rolnych. Przed 2004 rokiem tylko około 25 tys. polskich gospodarstw rolnych miało cechy wskazujące na żywotność. Dostarczały one 2-3% krajowej wartości produkcji rolniczej. Sytuacja ta uległa poprawie po 2004 roku. Obecnie 290-300 tys. gospodarstw zapewnia przyzwoity poziom dochodów na osobę pracującą i środki na inwestycje, które wraz z dopłatami i kredytami zapewniają reprodukcję rozszerzoną majątku trwałego. Są więc one żywotne. W tej liczbie znajduje się około 77 tys. większych i dużych gospodarstw będących w posiadaniu osób fizycznych i prawnych, które cechują się zdolnością konkurencyjną i około 218 tys. gospodarstw osób fizycznych małych i średniej wielkości, które są w stanie taką zdolność osiągnąć. Szacuje się, że łącznie wytwarzają one około 64% krajowej wartości produkcji rolniczej.

Wśród gospodarstw małych (o powierzchni użytków rolnych zbliżonej do średniej krajowej lub nieco większych) jest 27% takich, które rokują nadzieję na osiągnięcie zdolności konkurencyjnej, a wśród tych o średniej wielkości (o powierzchni kilkunastu ha użytków) jest ich 51%. Największy udział takich gospodarstw (80%) występuje w gospodarstwach dużych i bardzo dużych. Trzeba je zidentyfikować i stworzyć warunki, by

stały się gospodarstwami w pełni żywotnymi. Ograniczy to w przyszłości import produktów pochodzenia rolniczego i zapewni trwałe miejsca pracy dla kilkuset tysięcy osób, a pośrednio co najmniej znośne warunki życia dla około 1 miliona mieszkańców wsi.

W ekspertyzie przewidziano też realizację innych celów, o których jest mowa wyżej, ale pod warunkiem, że są one zbieżne z celem głównym.

Biorąc pod uwagę cele WPR w prezentowanej ekspertyzie określono przesłanki uprawniające rolników do korzystania z określonych rodzajów wsparcia przewidzianego w artykułach 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW. Wsparcie to powinno doprowadzić do takich przemian, których efektem będzie zwiększenie udziału gospodarstw żywotnych (zdolnych do rozwoju), a zatem konkurencyjnych.

2. Opis zastosowanej metodologii

2.1. Wykorzystane materiały empiryczne

W latach 2004-2009 do charakterystyki gospodarstw rolnych wykorzystywano dwa podstawowe kryteria: wielkość gospodarstw mierzona w ESU i typ produkcyjny. Podstawą obliczeń była wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej (Standard Gross Margin = SGM), będąca różnicą między wartością produkcji a kosztami bezpośrednimi. Miernik ESU liczony był łączną wartością SGM z całego gospodarstwa wyrażoną euro i podzieloną przez 1200 euro, a typ produkcyjny charakteryzował strukturę kwot SGM według pozyskiwanych rodzajów produkcji.

W 2010 r. ekonomiczna miara wielkości gospodarstw wyrażana w ESU stosowana w systemie FADN została jednak zastąpiona przez wartość Standardowej Produkcji (Standard Output = SO). Miernik ten obejmuje tylko wartość produkcji rolniczej (roślinnej i zwierzęcej) i pomija wartość produkcji nierolniczej. Poza tym wyjątkiem, miernik liczony jest w taki sam sposób jak do 2009 roku liczona była wartość produkcji wykorzystywana przy posługiwaniu się miernikiem ESU. Typ produkcyjny natomiast charakteryzowany jest strukturą kwot SO według rodzajów produkcji prowadzonych w gospodarstwie (patrz aneks III).

Trzeba więc stwierdzić, że nie będzie trudności z praktycznym pomiarem wielkości gospodarstw według miernika SO i określaniem typu produkcyjnego w nowy sposób. Do tych celów można będzie (po niewielkiej modyfikacji) wykorzystać sposób stosowany

w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego przy liczeniu wielkości gospodarstw w ESU i przy określaniu tamtego sposobu ustalania typów produkcji.

Do wyznaczenia progów wielkości gospodarstw rolnych, których wsparcie będzie uzasadnione, wykorzystano liczby charakteryzujące gospodarstwa rolne zgromadzone w systemie Polskiego FADN za 2010 rok, jako najbardziej aktualne i dostępne. Rok 2010 odzwierciedla jednak swoiście przeciętny stan gospodarstw w trzyleciu 2008-2010. Ilustracją tego stwierdzenia są liczby charakteryzujące poziom produkcji, kosztów i dochodów podany w tabeli 1.

Tabela 1

Poziom i zmiany produkcji, kosztów i dochodów w rolnictwie w latach 2008-2010 w mln zł

Wyszczególnienie	Wartość w mln zł w latach			Wskaźniki zmian (2009=100)		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Produkcja roślinna	36430	32125	35083	113	100	109
Produkcja zwierzęca	33847	35868	37336	94	100	104
Razem produkcja	70277	67993	72415	103	100	106
Koszty	60465	58313	59094	104	100	101
Dochody przedsiębiorców*	23505	27094	31891	87	100	118

* Dochody gospodarstw rodzinnych (osób fizycznych) i zyski gospodarstw osób prawnych.

Źródło: *Rachunki RER*

Z liczb przedstawionych w tabeli 1 wynika, że w 2010 roku miał miejsce wzrost produkcji o 6%, kosztów o 1% i dochodu przedsiębiorcy o 18% w stosunku do roku poprzedniego. Z tego względu rok 2010 określić można jako korzystniejszy pod względem dochodów w rolnictwie. Dochód ten przedstawiał się jeszcze korzystniej na tle liczb z 2008 roku. Dane z 2010 roku zawarte w tej ekspertyzie stanowią zatem jedynie ilustrację zastosowanego podejścia do określenia kryteriów wsparcia gospodarstw, tym bardziej że do ich ustalenia wykorzystane zostały wskaźniki SO ustalone dla lat 2003-2005. Przy udzielaniu wsparcia na lata 2014 – 2020 przyjmować więc należy jednak dane bardziej aktualne. Będzie to możliwe, bo poczynając od wyników dla 2011 roku Polski FADN będzie dysponował aktualnymi współczynnikami SO, obliczonymi dla lat 2005-2009, które będą następnie korygowane w kolejnych latach.

2.2. Podział analizowanej próby gospodarstw

Jako pierwsze kryterium podziału analizowanych gospodarstw objętych monitoringiem Polskiego FADN przyjęto stosunki pracy, mierzone udziałem pracy najemnej w ogólnych

nakładach pracy. Większe gospodarstwa zatrudniają stałych pracowników najemnych, a to powiększa znacząco koszty wynagrodzeń w porównaniu do sytuacji w gospodarstwach rodzinnych. Koszty te są większe o kwoty ubezpieczenia emerytalno-rentowego i zdrowotnego i kwoty podatku od wynagrodzeń, a łącznie powoduje to znaczące obniżenie dochodów przedsiębiorcy (zysków) w gospodarstwach zatrudniających takich pracowników w stosunku do dochodów gospodarstw (dochodów rolniczych) z dominacją nakładów pracy własnej rolnika i członków jego rodziny, które co najwyżej donajmują pracowników sezonowych. Powoduje to więc, że ponoszą tylko koszty wynagrodzeń z pominięciem kosztów ubezpieczenia emerytalno-rentowego, składki na fundusz zdrowotny i podatku od wynagrodzeń.

Kierując się kryterium stosunku pracy podzielono gospodarstwa na: osób fizycznych (rodzinne) – oparte na własnej sile roboczej (do 50% udziału własnej siły roboczej) i gospodarstwa z najemną siłą roboczą (udział najmu powyżej 50%). Przyjęta definicja gospodarstwa rodzinnego pokrywa się z zawartą w *Ustawie o ustroju rolnym* z 2003 r. Gospodarstwa z najemną siłą roboczą mogą funkcjonować w formie prawnej „osoby fizycznej” lub jako osoby prawne (z osobowością prawną).

Jako kolejne kryterium podziału gospodarstw przyjęto typ rolniczy, który ustalany jest na podstawie struktury produkcji. W grupie gospodarstw rodzinnych wyróżniono następujące typy rolnicze gospodarstw (w nawiasach podano liczbę gospodarstw w każdym typie):

- uprawy polowe (1892),
- uprawy ogrodnicze (358),
- uprawy trwałe = sady i inne plantacje trwałe (392),
- krowy mleczne (2281),
- zwierzęta trawożerne = inne (poza krowami) zwierzęta trawożerne (452),
- zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna (1426),
- zwierzęta ziarnożerne – drób (44),
- mieszane – z mieszaną produkcją roślinno-zwierzęcą (3744).

W grupie gospodarstw z dominacją pracy najemnej wyróżniono natomiast typy rolnicze:

- uprawy polowe (156),
- uprawy ogrodnicze (32),
- krowy mleczne (22),
- zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna (26),
- zwierzęta ziarnożerne – drób (22),

- mieszane (105).

W ramach każdego z powyższych typów dokonano podziału gospodarstw na 6 klas wg wartości produkcji (kwoty SO). Opierając się na kryteriach stosowanych w Polskim FADN, przyjęto następujące przedziały wartości produkcji wyrażone w euro:

2000 – 8000	bardzo małe
8000 – 25000	małe
25000 – 50000	średnio małe
50000 – 100000	średnio duże
100000 – 500000	duże
powyżej 500000	bardzo duże

Następnym kryterium podziału gospodarstw był wskaźnik rentowności przychodów (Return on Sale = ROS) obliczony jako stosunek zysku z zarządzania¹ do wartości przychodów włącznie z wszystkimi płatnościami uzyskiwanymi przez gospodarstwo. Według tego kryterium wydzielono gospodarstwa rentowne ($ROS \geq 0$) i nierentowne ($ROS < 0$).

Każda z wyodrębnionych grup gospodarstw została oceniona dodatkowo przy pomocy 18 mierników i wskaźników, które obejmują:

- zasoby materialnych czynników produkcji, ziemi i kapitału (bez zasobów pracy),
- nakłady pracy,
- udział obcych czynników produkcji (dzierzawione użytki rolne, pożyczki i kredyty oraz praca najemna) w ogólnych zasobach ziemi i kapitału, oraz w łącznych nakładach pracy,
- techniczne uzbrojenie pracy, będące relacją wartości aktywów ogółem w przeliczeniu na 1 osobę pełnozatrudnioną w gospodarstwie,
- obsada zwierząt w sztukach przeliczeniowych (LU na 1 ha użytków rolnych),
- wartość dodana (liczona jako różnica wartości produkcji ogółem pomniejszona o koszty bezpośrednie i ogólnogospodarcze, a następnie skorygowana o salda dopłat i podatków dotyczących działalności bieżącej) na jednostkę łącznych nakładów pracy,
- dochód z gospodarstwa przeliczony na jednostkę łącznych nakładów pracy,
- zysk z zarządzania (charakterystyka jakości pracy zarządczej), obliczony w postaci różnicy między dochodem z gospodarstwa rolnego, a kosztami użycia własnych czynników produkcji,

---

¹ Zysk z zarządzania stanowi różnicę między przychodami gospodarstwa, włącznie z wszystkimi płatnościami, a kosztami, włącznie z kosztami własnych czynników produkcji zwanymi kosztami alternatywnymi

- dochód z gospodarstwa rodzinnego w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej rolnika i członków jego rodziny w gospodarstwie, lub zysk gospodarstwa z najemną siłą najemną również przeliczony na jednostkę nakładów pracy,
- stopa inwestycji, liczona jako relacja wartości inwestycji netto do kwoty amortyzacji,
- wskaźnik charakteryzujący rodzaj reprodukcji majątku trwałego, określane jako relacja wartości inwestycji netto do wartości środków trwałych (łącznie z wartością ziemi),

Część z powyższych wskaźników pozwoli wskazać gospodarstwa o zbyt małej skali produkcji, co nie pozwoli im modernizować się oraz powiększać majątku i w efekcie nawiązać walki konkurencyjnej na rynku. Gospodarstwa rentowne (zdolne do rozwoju) powinny osiągać dochód na poziomie parytetowym i dodatni wskaźnik rentowności przychodów (ROS). Inne zaś wskaźniki i mierniki wskażą grupy gospodarstw na tyle duże, że będą dysponować własnymi środkami finansowymi na rozwój, a jeszcze inne posłużą do bliższej charakterystyki wyodrębnionych grup gospodarstw, zarówno tych zakwalifikowanych do wsparcia jak i tych, które tego wsparcia nie powinny otrzymać.

2.3 Powiązanie instrumentów wsparcia zawartych w artykule 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW z celami ROW, WPR, WRS i zasadami Europa 2020

W tabeli 2 przedstawiono powiązanie instrumentów wsparcia wdrażanych na podstawie art. 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW z celami ROW, WPR, WRS i zasadami Europa 2020.

<p>niskoemisyjną Ograniczenie nakładów pracy i poprawa efektywności korzystania z nośników energii w rolnictwie poprzez wprowadzanie oszczędnych form uprawy gleby (np. uprawy bezorkowej) .</p> <p style="text-align: center;"><u>Wsparcie z art. 20</u></p> <p>6. Włączenie społeczne, redukcja ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich</p> <p>1a. Pomoc na założenie nowego przedsiębiorstwa (gospodarstwa) na rzecz:</p> <p>(i) młodych rolników Wsparciem powinien być objęty młody rolnik, gdy przejmuje gospodarstwo nierentowne, ale z szansami rozwojowymi, ustalonymi wg biznesplanu (planu operacyjnego)</p> <p>(iii) rozwoju małych gospodarstw. Małe gospodarstwa powinny być wspierane w razie podejmowania lub rozwijania działalności usługowej, rozwijania produkcji luźno związanej z ziemią (chów – tuczników, drobiu, królików, grzybów; produkcja miodu, itd.), czy intensyfikacji produkcji na zaniedbanych użytkach rolnych, Rozwój tych działalności należy traktować jako źródło dodatkowych dochodów, które będą zapobiegać wykluczeniu społecznemu.</p>	<p>Zrównoważone zarządzanie zasobami rozwój terytorialny obszarów wiejskich</p> <p>Poprawa konkurencyjności rolnictwa.</p> <p>Zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich</p>	<p>Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobieganie i zarządzanie ryzykiem. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną</p> <p>Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem</p>	<p>Wzrost zapobiegający Wyłączeniu społecznemu</p>
--	---	---	--

Źródło: opracowanie własne sporządzone na podstawie materiałów MRi RW.

3.Opis wyników analizy

W tym rozdziale zostaną przedstawione kryteria wsparcia gospodarstw rodzinnych i z najemną siłą roboczą. W podrozdziale 3.1 omówione zostaną kryteria wsparcia gospodarstw rodzinnych, natomiast w podrozdziale 3.2 gospodarstw z najemną siłą roboczą. W każdym z tych grup przedstawione zostaną kryteria wsparcia gospodarstw różniących się typami rolniczymi.

3.1 Kryteria wsparcia gospodarstw osób fizycznych (rodzinnych)

Podstawą wniosku o wsparcie, powinien być przedłożony projekt reorganizacji gospodarstwa, który będzie zawierał charakterystykę sytuacji gospodarstwa, cele reorganizacji i sposoby ich osiągnięcia.

Wszystkie gospodarstwa odpowiedniej wielkości powinny być objęte wsparciem na inwestycje powiązane z dopasowywaniem organizacji produkcji przy powiększaniu powierzchni użytków rolnych w drodze kupna i na modernizację dróg dojazdowych do pól, łąk i pastwisk oraz plantacji trwałych.

3.1.1 Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy polowe”

Słabą stroną gospodarstw w typie „Uprawy polowe” są trudności w osiągnięciu dodatniego bilansu nawozów organicznych, ponieważ są to gospodarstwa bezinwentarzowe lub z bardzo małym pogłowiem zwierząt produkcyjnych. Muszą one zatem stosować substytuty obornika np. odpowiednio spreparowaną słomę i poplony na przyoranie. Dodatni bilans nawozów organicznych ma tę dodatkową zaletę, że pozwala wiązać w glebie znaczne ilości dwutlenku węgla, co zmniejsza negatywny wpływ rolnictwa na klimat. Nie spełnienie warunku dodatniego bilansu nawozów organicznych powoduje bowiem spadek żyzności gleby, wyrażający się nie tylko spadkiem plonów, ale także wzrostem ich wahań z roku na rok. Ujemny bilans powiększa ponadto emisję dwutlenku węgla do atmosfery.

Gospodarstwa w typie „Uprawy polowe” dysponują większym obszarem gruntów ornych niż gospodarstwa innych typów. Z tego powodu zasadne jest zalecenie przyznawania środków na zakup maszyn i ciągników umożliwiających do uprawy bezorkowej, która pozwala ograniczyć koszty produkcji i poprawić gospodarkę wodną w glebie. Ważne jest dodatkowo to, że taki rodzaj uprawy ogranicza emisję dwutlenku węgla do atmosfery.

Wielkość analizowanych gospodarstw w typie „Uprawy polowe” zawarta była w 2010 roku w przedziale 2-500 tys. euro. W tej grupie systemem Polskiego FADN objętych

było 1892 gospodarstwa. Liczby charakteryzujące ten typ gospodarstw podano w aneksie w tabeli 1A.

Rozkład gospodarstw tej grupy według klas wielkości nie był równomierny. Klasa najmniejsza zawierała 288 gospodarstwa, z tego 89 (31%) rentownych i 199 (69%) nierentownych. Gospodarstwa rentowne o wielkości 2-8 tys. euro charakteryzowały się wyższym udziałem gruntów dzierzawionych, nieco wyższym udziałem kapitału obcego i pracy najemnej. Wskaźnik rentowności przychodów (ROS) był w nich wysoki, wynosił 41%. Uzyskiwały zysk z zarządzania 19,5 tys. zł. i dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na 1 przeliczeniową jednostkę nakładów pracy własnej (FWU), przekraczający dochód parytetowy. Mimo, ujemnej stopy inwestycji (-1%) i ujemnej stopy reprodukcji majątku trwałego (-0,1%), gospodarstwa te są zdolne do rozwoju. Niepełne odtwarzanie majątku trwałego traktować należy, jako działania racjonalne, gdyż dysponują one wysoką wartością kapitału.

Gospodarstwa te, mimo niedużej powierzchni (średnio 14,4 ha) zasługują na wsparcie. Traktować, je należy, jako gospodarstwa wspierające dochody rodzin posiadaczy pochodzące z innych źródeł. Zapewniają zatrudnienie co najmniej jednej osobie, ale mogą być prowadzone przez osobę pracującą głównie poza rolnictwem, z nakładami pracy w gospodarstwie innych członków rodziny.

Wsparcie mogłoby być przyznane takim drobnym gospodarstwom nawet na zakup agregatu i ciągnika do uprawy bezorkowej, ale pod warunkiem świadczenia usług tego typu innym gospodarstwom.

W klasie wielkościowej 8-25 tys. euro analizą objęto 783 gospodarstwa, z tego 450 (57,5%) było rentownych i 333 (42,5%) nierentownych. Gospodarstwa rentowne użytkowały średnio 36,6 ha UR i były o 7 ha większe niż nierentowne. Ponościły podobne nakłady pracy (łącznie około 1,5 osób w przeliczeniu na pełnozatrudnionych). Charakteryzowały się wyższą wartością kapitału i zdecydowanie lepszym (o 17%) technicznym uzbrojeniem pracy, wyższym zyskiem z zarządzania, dochodem z gospodarstwa przekraczającym dochód parytetowy, dodatnią stopą inwestycji i reprodukcją majątku trwałego.

Gospodarstwa rentowne tej klasy wielkościowej zasługują na wszelkie rodzaje wsparcia wymienione na początku podrozdziału, z tym jednak, że wsparciem umożliwiającym wprowadzenia uproszczonego sposobu uprawy gleby. Wsparciem na zakup zestawu do uprawy bezorkowej powinien być objęty rolnik – podobnie jak w przypadku gospodarstw mniejszych – który świadczyłby usługi tego typu innym gospodarstwom.

Wsparcie gospodarstw klas wielkościowych 2-8 i 8-25 tys. euro powinno pochodzić ze środków na rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej (artykuł 20 projektu rozporządzenia EFRROW).

Udział gospodarstw rentownych w klasach wielkościowych 25-50 i 50-100 tys. euro był zdecydowanie większy niż w dwóch wcześniej analizowanych grupach i zawierał się w przedziale 83-86%.

Gospodarstwa rentowne klasy wielkościowej 25-50 tys. euro użytkowały średnio 72 ha użytków rolnych i pod tym względem były większe od nierentownych o 4 ha. Dysponowały mniejszą wartością kapitału, ale uzyskiwały bardzo dobre wyniki produkcyjne i ekonomiczne. Podobna sytuacja występowała w klasie wielkościowej 50-100 tys. euro, które użytkowały średnio około 128 ha użytków rolnych. Gospodarstwa obu tych klas powinny mieć prawo do wsparcia umożliwiającego nabycie sprzętu niezbędnego do stosowania uproszczonego sposobu uprawy gleby i podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych umożliwiających osiągnięcie dodatniego bilansu substancji organicznej w glebie.

Wsparcie dla gospodarstw o wielkości 25-50 i 50-100 tys. euro powinno pochodzić z artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe).

Gospodarstwa klasy wielkościowej 100-500 tys. euro i większe dysponowały powierzchnią średnio 238 ha UR. W tej klasie nie było gospodarstw nierentownych. Gospodarstwa te, ze względu na to, że dysponują dużymi zdolnościami rozwojowymi nie wymagają wsparcia środkami publicznymi.

3.1.2 Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy ogrodnicze”

W systemie Polskiego FADN w 2010 roku było tylko 358 gospodarstw ogrodniczych, produkujących warzywa, kwiaty, sadzonki, itd. Gospodarstwa te wystąpiły w klasach wielkościowych 8-500 tys. euro. Dane liczbowe charakteryzujące ten typ zawiera tabela 2A aneksu.

W klasie 2-8 tys. euro było 13 gospodarstw, wszystkie nierentowne zapewne z powodu zbyt małej skali produkcji. Z tego powodu gospodarstwa tej wielkości nie powinny korzystać z charakteryzowanych form wsparcia.

Tylko 4, 5% gospodarstw w klasie 8-25 tys. euro wyróżniało się rentownością. Gospodarstwa te mogłyby korzystać ze środków z tytułu artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW, pod warunkiem, że powierzchnia upraw ogrodniczych wynosząca co najmniej 1,5 ha będzie powiększana, a jej udział będzie wynosił co najmniej 20% całkowitej powierzchni użytków rolnych.

W klasie wielkościowej 25-50 tys. euro znajdowało się 108 gospodarstw, z tego 21% rentownych. Użytkowały one 8,3 ha użytków rolnych, a ich powierzchnia pod uprawami ogrodnictwami wynosiła 3,8 ha (46,4% ogółu użytków). Uzyskiwały zysk z zarządzania i dochód z gospodarstwa, który znacznie przekraczał dochód parytetowy. Gospodarstwa te dysponowały zdolnościami rozwojowymi i powinny być objęte systemem wsparcia środkami z artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe) służącymi poprawie jakości produktów, głównie poprzez lepsze przechowywanie produktów gotowych i ich przygotowanie do sprzedaży. Warunkiem powinno być ich aktywna rola w ułatwianiu drobniejszym producentom zbytu produktów gotowych. Polegać to powinno na kooperacji z w zakresie magazynowania, przygotowywania produktów do sprzedaży i sprzedaży. Działalność tego rodzaju może mieć formę działalności usługowej.

Zasadne jest też wsparcie inwestycji polegających na instalowaniu urządzeń do nawodnień wodoszczędnych, które ograniczają ryzyko gospodarowania i minimalizują zużycie wody.

Gospodarstwa ogrodnictwa o wielkości 50-100 tys. euro i 100-500 tys. euro nie powinny mieć prawa do wsparcia środkami pochodzącymi z tego samego źródła, ponieważ dysponują dostatecznymi kwotami własnych środków finansowych na inwestycje..

3.1.3. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Uprawy trwałe”

Systemem Polskiego FADN w 2010 roku objęto 392 gospodarstwa w klasach wielkościowych 2-50 tys. euro (tabela 3A aneksu). W klasie 2-8 tys. euro udział rentownych gospodarstw wynosił zaledwie 16,7%. Gospodarstwa te mogą być objęte wsparciem, jeśli powierzchnia plantacji trwałych przekracza 10 ha. Niewielki był też udział gospodarstw rentownych (4,5%) w klasie wielkościowej 8-25 tys. euro. Rentowne gospodarstwa obu tych grup wielkościowych powinny być zasilone środkami z tytułu artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW (rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej).

W kolejnej klasie wielkościowej 25-50 tys. euro systemem Polskiego FADN objętych było 52 gospodarstwa, w tym 33% rentownych. Te ostatnie użytkowały średnio po 25 ha użytków, ze średnią powierzchnią 19 ha upraw trwałych. Dysponowały one zdolnościami rozwojowymi i powinny być objęte wsparciem środkami z tytułu artykułu 18 propozycji rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe) w zakresie budowy i modernizacji przechowalni oraz systemów nawodnień oszczędzających wodę.

Wsparciem nie powinny być objęte gospodarstwa z uprawami trwałymi o powierzchni ponad 30 ha, ponieważ dysponują dostatecznymi kwotami środków własnych na rozwój.

3.1.4. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Krowy mleczne”

Systemem Polskiego FADN w 2010 roku objętych było 2281 gospodarstw tego typu. Najliczniej reprezentowane były gospodarstwa niewielkie, w klasie wielkościowej 8-25 tys. euro i 25-50 tys. euro, które stanowiły łącznie około 76 % wielkości analizowanej próby.

W klasach 2-8 tys. euro i 8-25 tys. euro, ze średnią liczbą odpowiednio 3,5 i 11 krów dominowały gospodarstwa nierentowne (tabela 4A aneksu).. Udział zaś rentownych wynosił odpowiednio 12,5% i 33,6%. Wsparciem ze środków z tytułu artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW (rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej) mogą być objęte jedynie te spośród nich, które posiadając stado co najmniej 25 krów i będą je powiększać. Wspierany powinien być wolnostanowiskowy sposób chowu, który najlepiej spełnia wymogi dobrostanu zwierząt oraz właściwe zagospodarowanie odchodów np. poprzez budowę płyt gnojowych lub zbiorników na odchody płynne. W pozostałych klasach wielkościowych wsparciem z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe) powinny być objęte gospodarstwa rentowne. Równorzędnym kierunkiem inwestowania powinny być nawodnienia trwałych użytków zielonych oraz upraw pastewnych i/lub odbudowa lokalnych spiętrzeń wodnych zatrzymujących okresowe nadwyżki wody. Nawodnienia w czasie posuch podczas okresu wegetacyjnego będą ograniczać ryzyko produkcyjne związane z niedoborem lub brakiem pasz objętościowych grożącym stratami, koniecznością likwidacji części stad, a krańcowej sytuacji nawet bankructwem gospodarstw.

3.1.5. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta trawożerne”

Typ gospodarstw „Zwierzęta trawożerne” obejmuje gospodarstwa łączące chów bydła rzeźnego z chowem krów mlecznych, lecz przede wszystkim gospodarstwa utrzymujące bydło opasowe, owce, kozy i inne zwierzęta żywione paszami objętościowymi (np. konie). Dane liczbowe charakteryzujące ten typ gospodarstw przedstawiono w tabeli 5A aneksu. W systemie Polskiego FADN znajdowały się 452 takie gospodarstwa, w klasach wielkościowych 2–100 tys. euro, o powierzchni w przedziale 9–70 ha użytków rolnych.

W klasie 2–8 tys. euro o średniej powierzchni 9,2 ha użytków rolnych wszystkie 63 gospodarstwa były nierentowne i o ujemnej stopie inwestycji. Gospodarstwa tej grupy nie powinny być więc objęte systemem wsparcia.

W klasie 8-25 tys. euro znajdowało się 225 gospodarstw, w tym tylko 9,3% rentownych. Te ostatnie dysponowały średnio powierzchnią około 30 ha użytków rolnych i utrzymywały 19,5 sztuki przeliczeniowej (LU) zwierząt. Powinny one mieć możliwość wsparcia z tytułu artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW (rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej), gdy zdecydują się powiększyć liczbę zwierząt poprzez adaptację lub przebudowę niewykorzystywanych pomieszczeń w budynkach i/lub zagospodarowanie zaniedbanych trwałych użytków zielonych i gruntów ornych.

W klasach wielkościowych 25-50 tys. euro i 50-100 tys. euro o powierzchni średnio 35 i 70 ha UR, utrzymywano w gospodarstwach rentownych odpowiednio 35 i 67 sztuk przeliczeniowych. Gospodarstwa te posiadają zdolności rozwojowe i powinny być objęte systemem wsparcia z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe), głównie w zakresach: nawodnień upraw pastewnych. Podobnie jak w przypadku chowu bydła mlecznego odbudowy spiętrzeń wodnych zatrzymujących okresowe nadwyżki wody i zagospodarowanie .

Gospodarstwa charakteryzowanego typu o powierzchni ponad 70 ha i utrzymujące ponad 70 sztuk przeliczeniowych zwierząt nie powinny być objęte systemem wsparcia, ponieważ dysponują odpowiednimi kwotami środków własnych.

3.1.6. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna”

Od około dwudziestu lat obserwuje się w Polsce spadek pogłowia trzody chlewnej, co powoduje, że średni stan zwierząt tego gatunku ulegał zmniejszeniu w latach 1990-2009 w średnim tempie 0,24 mln sztuk rocznie. Od kilku lat najważniejszą przyczyną tego niekorzystnego zjawiska jest import prosiąt i warchlaków, półtuszy wieprzowych i produktów pochodnych przez duże zakłady przetwórstwa mięsa, co świadczy o technologicznym zacofaniu chowu trzody chlewnej w Polsce. Trend ten można zahamować zachęcając polskich producentów rolnych do modernizacji i unowocześniania chowu trzody chlewnej (patrz Aneks 2).

Systemem Polskiego FADN w 2010 roku objętych było 1426 gospodarstw trzodowych, reprezentujących klasy zawarte w granicach 2-500 tys. euro. Dane liczbowe charakteryzujące ten typ gospodarstw przedstawiono w tabeli 6A aneksu.

Tylko niewielka część gospodarstw z klas wielkościowych 2-8 i 8-25 tys euro, o powierzchni średnio 6 i 12 ha i średniej liczbie świń 19 i 50 sztuk, wykazuje cechy wskazujące na posiadanie zdolności rozwojowych. Ich udział wynosi bowiem odpowiednio tylko 4,4% i 11,2%. Gospodarstwa te mogą być objęte wsparciem z tytułu środków z

artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW (rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej). Warunkiem jest jednak wykorzystanie pomieszczeń (po ich ewentualnej modernizacji i/lub przebudowie w celu powiększenia skali chowu tuczników w oparciu o prosięta i warchlaki pochodzące z zakupu. Minimalna skala produkcji powinna wynosić około 150 tuczników rocznie (minimum 50-60 tuczników w jednym rzucie). Powinien być preferowany chów na głębokiej ściółce (słoma, trociny) oraz składowanie obornika na płytach gnojowych i poddawanie go kompostowaniu.

Prowadzenie tuczu w tego typu gospodarstwach należy traktować, jako działalność zapewniającą dodatkowe źródło dochodów dla rodziny posiadaczy. Warunkiem powodzenia jest ścisła współpraca tych gospodarstw z zakładem mięsnym, jako „integratorem” i odbiorcą tuczników lub członkostwo w grupie producenckiej.

W klasie wielkościowej 25-50 tys. euro, liczącej 366 gospodarstwa o średniej powierzchni 20 ha użytków rolnych UR, tylko ponad jedna trzecia podmiotów była rentowna. Utrzymywano w nich średnio po 115 tuczników. Gospodarstwa te powinny być objęte takim samym systemem wsparcia jak gospodarstwa mniejsze w celu zwiększenia skali produkcji. Powinny nastawiać się na tucz kupowanych prosiąt lub warchlaków. Podobnie, jak w poprzedniej grupie wielkościowej preferowany powinien być chów ściółkowy i kompostowanie obornika.

W gospodarstwach klas 50-100 i 100-500 tys. euro i o powierzchni 30 i 50 ha, przeważały gospodarstwa rentowne. Wsparcie z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe) w tym przypadku powinno obejmować inwestycje w chlewnie macior z nastawieniem na produkcję prosiąt i warchlaków. Minimalna skala chowu powinna wynosić 100 macior, z odchowem prosiąt i warchlaków w liczbie co najmniej 2200 sztuk rocznie.

3.1.7. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Zwierzęta ziarnożerne – drób”

System Polski FADN obejmował 44 gospodarstwa drobiowe, w dwóch klasach wielkościowych 50-100 i 100-500 tys. euro (tabela 7A). Wszystkie gospodarstwa tych klas były rentowne i zdolne do rozwoju. Ze względu na to, że chów drobiu ma najczęściej charakter przemysłowy, przy jednocześnie wysokiej rentowności produkcji nie ma podstaw do wspierania tych gospodarstw środkami publicznymi.

3.1.8. Kryteria wsparcia gospodarstw w typie „Mieszane”

Systemem Polskiego FADN objętych było 3747 gospodarstw typu „Mieszane”. Obejmuje on gospodarstwa łączące produkcję roślinną i zwierzęcą w różnych proporcjach. Utrzymywane są w nich różne gatunki zwierząt i uprawiane różne rośliny. Dane liczbowe charakteryzujące ten typ gospodarstw przedstawiono w aneksie w tabeli 8A.

Najliczniej reprezentowane były klasy wielkościowe 8-25 i 25-50 tys. euro (około 72% ogółu gospodarstw charakteryzowanego typu).

Bardzo mały był udział gospodarstw rentownych w klasie 2-8 tys. euro i średniej powierzchni gospodarstwa 6,7 ha użytków rolnych, bo wynosił tylko 4,4%. Powinny one zyskać wsparcie z tytułu artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW (rozwój gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej) pod warunkiem, że mają powierzchnię upraw trwałych i ogrodnich co najmniej 2,5 ha i chów zwierząt w ilości 2 sztuki przeliczeniowe (LU) lub więcej i zamierzają prowadzić chów wybranego gatunku zwierząt (gęsi, kaczki, króliki, tuczniki, rzadkie gatunki drobiu, itd.) na skalę zapewniającą opłacalność produkcji, bądź rozwinać produkcje miodu.

Gospodarstwa z mieszaną i rentowną produkcją z klas 8-25, 25-50 i 50-100 tys. euro, dysponujące średnią powierzchnią odpowiednio 22, 40 i 59 ha użytków rolnych oraz utrzymujące odpowiednio około 10, 26 i 51 sztuk przeliczeniowych zwierząt (LU) cechują się zdolnościami rozwojowymi. Zasługują na wsparcie w działalności inwestycyjnej (z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW), która doprowadzi do uproszczenia (ograniczenia liczby rodzajów produkcji) bądź specjalizacji.

3.2 Kryteria wsparcia gospodarstw z dominacją pracy najemnej

Przeprowadzona analiza wykazała, że duże gospodarstwa rolne wyróżniające się dominacją pracy najemnej w łącznych nakładach pracy nie różnią się zdolnościami rozwojowymi od dużych gospodarstw rolnych, w których przeważają nakłady pracy własnej. Z tego powodu wszystkie gospodarstwa niezależnie od struktury nakładów pracy należy traktować w jednakowy sposób, w nawiązaniu tylko do typu rolniczego i wielkości. Ich charakterystyka zostanie jednak przedstawiona oddzielnie, ponieważ były one oddzielnie analizowane.

Gospodarstwa z dominacją pracy najemnej były reprezentowane w systemie Polski FADN przez następujące typy rolnicze: „Uprawy polowe”; „Uprawy ogrodnicze”; „Krowy

mleczne”; „Zwierzęta trawożerne” i „Mieszane”. Odpowiednie dane przedstawione są w tabelach aneksu 9A-13A.

Najliczniej reprezentowany był typ „Uprawy polowe”. Obejmował on 156 gospodarstw, w tym 115 (74%) rentownych. Te ostatnie charakteryzowały się wysoką stopą inwestycji i reprodukcji majątku trwałego. Gospodarstwa te powinny korzystać ze wsparcia na wprowadzenie uproszczonych sposobów uprawy gleby, co wiąże się z koniecznością zakupu odpowiednich zestawów uprawowych wraz z siewnikami i ciągnikami (w tym ostatnim przypadku tylko wtedy, kiedy gospodarstwo nie posiada ciągnika odpowiednio dużej mocy). Preferowane powinny być także inwestycje w magazyny i silosy zbożowe. Warunkiem uzyskania wsparcia powinna być deklarowana współpraca z innymi gospodarstwami. Współpraca ta może mieć formę świadczenia usług.

Większość gospodarstw pozostałych typów – „Uprawy ogrodnicze”; „Krowy mleczne”; „Zwierzęta trawożerne” i „Mieszane” też charakteryzowała się zdolnościami rozwojowymi. Powinny więc one korzystać ze wsparcia z artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW na inwestycje w zakresach: maszyny do uproszczonej uprawy gleby, zakup (ewentualnie) ciągników odpowiednio dużej mocy, budowa lub odtwarzanie jazów i spiętrzeń wody, wprowadzanie wodooszczędnych nawodnień (w gospodarstwach typów „Uprawy ogrodnicze” i „Krowy mleczne”) i budowa bądź rozbudowa pomieszczeń magazynowych z urządzeniami do przygotowywania produktów do sprzedaży.

Preferowana powinna być kooperacja charakteryzowanej grupy gospodarstw z gospodarstwami rodzinnymi z dominującym udziałem pracy własnej w ramach grup producenckich, w celu prowadzenia wspólnych inwestycji magazynowych i następnie ich eksploatacja, a także wspólne przedsięwzięcia związane ze zbytem produktów.

3.3 Reasumpcja rozdziału

Reasumpcja powyższych wywodów została przedstawiona niżej, między innymi w tabelach 3 i 4. Pierwsza z nich zawiera specyfikację wielkości wszelkich gospodarstw rentownych niezależnie od formy własności (łącznie gospodarstwa osób fizycznych – rodzinne i prawnych), a więc żywotnych (zdolnych do rozwoju), które potrafią efektywnie wykorzystywać dostępne im środki finansowe.

Tabela 3

Gospodarstwa rolne zdolne do rozwoju* i zasługujące na wsparcie środkami z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW* * (inwestycje w środki trwałe)

Charakterystyka gospodarstw	Zakres wsparcia
<p>Gospodarstwa wszystkich typów o odpowiedniej wielkości</p> <p>Typ „Uprawy polowe”, gospodarstwa o wielkości 25-100 tys. euro (55-238 ha użytków rolnych); gospodarstwa większe nie wymagają wsparcia</p> <p>Typ „Uprawy ogrodnicze”, gospodarstwa o wielkości 25-50 tys. euro; gospodarstwa większe nie wymagają wsparcia</p> <p>Typ „Uprawy trwałe”, gospodarstwa o wielkości 25-50 tys. euro (10-30 ha powierzchni plantacji trwałych); gospodarstwa większe nie wymagają wsparcia</p> <p>Typ „Krowy mleczne”, gospodarstwa o wielkości co najmniej 25 tys. euro (minimum 25 krów)</p> <p>Typ „Zwierzęta trawożerne” (owce, kozy, bydło opasowe, konie), gospodarstwa o wielkości 25-100 tys. euro (27-70) sztuk przeliczeniowych zwierząt (LU). Gospodarstwa z ponad 70 sztukami przeliczeniowymi zwierząt nie powinny otrzymywać wsparcia</p> <p>Typ „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna”, gospodarstwa o wielkości:</p>	<p>Na inwestycje powiązane z dopasowywaniem organizacji produkcji po zakupie ziemi i ulepszanie jakości dróg dojazdowych do pól, sadów i trwałych użytków zielonych</p> <p>Zakup maszyn/zestawu maszyn i ciągników do uproszczonej uprawy roli (preferowane jest współdziałanie z innymi gospodarstwami) i inwestycje służące zbilansowaniu nawożenia organicznego</p> <p>Inwestycje służące poprawie jakości produktów, głównie poprzez lepsze ich magazynowanie produktów i przygotowanie ich do sprzedaży (preferowane jest współdziałanie z gospodarstwami drobniejszymi). Instalowanie wodoszczędnych sposobów nawodnień</p> <p>Budowa i modernizacja przechowalni (preferowane jest współdziałanie z innymi gospodarstwami) oraz instalowanie lub modernizacja urządzeń służących nawadnianiu</p> <p>Inwestycje w zakresie: chowu wolnostanowiskowego wraz z płytami gnojowymi lub zbiornikami na odchody płynne, instalowania lub modernizacja urządzeń do nawadniania łąk, pastwisk i upraw pastewnych, a także budowy lub odbudowy lokalnych spiętrzeń zatrzymujących okresowe nadwyżki wody</p> <p>Budowa, adaptacja i modernizacja pomieszczeń dla zwierząt, instalowanie lub modernizacja urządzeń do nawadniania upraw pastewnych, budowa lub odbudowa lokalnych spiętrzeń zatrzymujących okresowe nadwyżki wody</p>

– 25-50 tys. euro z powiększeniem skali tuczu kupowanych prosiąt i/lub warchlaków	Budowa, adaptacja i modernizacja pomieszczeń służących powiększeniu stada świń, z chowem ściółkowym i kompostowaniem obornika
– 50-500 tys. euro, z utworzeniem chlewni na co najmniej 100 macior z odchowem prosiąt i/lub warchlaków	Budowa, adaptacja i modernizacja pomieszczeń dla zwierząt, zagospodarowanie odchodów zgodnie z wymogami ochrony środowiska
Typ „Mieszane” , gospodarstwa o wielkości 8-100 tys. euro (do 90 ha użytków rolnych); gospodarstwa większe nie wymagają wsparcia)	Inwestycje służące uproszczeniu lub specjalizacji produkcji
<p>* gospodarstwa efektywnie wykorzystujące środki, o czym świadczy osiągany zysk z zarządzania. Są więc one rentowne.</p> <p>** tabela nie zawiera charakterystyki gospodarstw drobiarskich, gdyż z uwagi na osiągane dochody mają one własne środki na inwestycje.</p>	

W reasumpcji zwraca się również uwagę na przejmowanie gospodarstwa rolnego osoby fizycznej (gospodarstwa rodzinnego) przez następcę. Przede wszystkim za zasadne należy uznać ograniczenie wieku młodego rolnika do 35 lat. Jest to granica dzieląca psychiczną młodość od wieku dojrzałego.

Młode osoby przejmujące lub kupujące niedochodowe i zaniedbane gospodarstwo rolne będą mogły korzystać ze wsparcia z tytułu artykułu 20, pkt. a (i) – pomoc na założenie nowego przedsiębiorstwa/gospodarstwa na rzecz młodych rolników/młodego rolnika. Minimalna docelowa wielkość gospodarstw młodych rolników powinna w takich przypadkach wynosić:

- z „Uprawami polowymi” 55 ha użytków rolnych,
- z „Uprawami ogrodniczymi” 4 ha warzyw gruntowych, 0,7 ha truskawek lub 0,4 ha warzyw pod osłonami,
- z „Uprawami trwałymi” 5 ha powierzchni plantacji trwałych,
- z „Krowami mlecznymi” 25 sztuk tych zwierząt,
- ze „Zwierzętami trawożernymi” 27 sztuk przeliczeniowych tych zwierząt,
- ze „Zwierzętami ziarnożernymi – trzoda chlewna”, sprzedaż rocznie 700 sztuk tuczników (z odchowem kupowanych prosiąt i/lub warchlaków), lub chów trzody w cyklu zamkniętym ze stadem macior liczącym 36 sztuk,
- ze „Zwierzętami ziarnożernymi - drób”: bez wsparcia,
- z produkcją „Mieszaną”: 20 ha lub 25 sztuk przeliczeniowych zwierząt.

Wniosek o wsparcie powinien zawierać projekt urzędniowy, zapewniający docelowo uzyskanie co najmniej parytetowego dochodu z pracy własnej rolnika i członków jego rodziny w gospodarstwie i rentowność przychodów.

Objęcie w posiadanie gospodarstwa dobrze wyposażonego w środki produkcji, dochodowego i rentownego nie powinno uprawniać do korzystania ze wsparcia tego rodzaju.

Tabela 4 zawiera natomiast liczby charakteryzujące wsparcie służące rozwojowi małych i rentownych gospodarstw rolnych. Podstawą uzyskania wsparcia powinien być wniosek zawierający ocenę dotychczasowej organizacji gospodarstwa, produkcji i uzyskanych wyników, oraz projekt urządzenia gospodarstwa (biznesplan, plan operacyjny), który zapewnia docelowo parytetowego poziomu opłaty pracy własnej rolnika i członków jego rodziny w posiadanym gospodarstwie rolnym.

Tabela 4

Małe i rentowne gospodarstwa rolne osób fizycznych zasługujące na wsparcie środkami z artykułu 20 projektu rozporządzenia EFRROW, pkt. a(iii) – pomoc na rzecz rozwoju małych gospodarstw

Charakterystyka gospodarstw	Zakres wsparcia
Typ „Uprawy polowe” , gospodarstwo o wielkości 2-25 tys. euro (14-55 ha użytków rolnych)	Na zakup agregatu i ciągnika do uprawy bezorkowej, pod warunkiem świadczenia usług tego typu innym gospodarstwom
Typ „Uprawy ogrodnicze” , gospodarstwo o wielkości 8-25 tys. euro (0,7-1,5 ha powierzchni uprawy warzyw, kwiatów, sadzonek itp.	Na zainstalowanie urządzeń do wodoszczędnego nawadniania upraw, kooperowanie z gospodarstwem zapewniającym usługi w zakresie magazynowania produktów i korzystnej ich sprzedaży
Typ „Uprawy trwałe” , gospodarstwo o wielkości 2-25 tys. euro i do 10 ha upraw trwałych	Na modernizację przechowalni owoców i zainstalowanie wodoszczędnego sposobu nawodnień
Typ „Krowy mleczne” , gospodarstwo o wielkości 2-25 tys. euro i do 24 krów	Z tytułu zagospodarowania zaniedbanych trwałych użytków zielonych
Typ „Zwierzęta trawożerne” , gospodarstwo o wielkości 8-25 tys. euro i do 26 sztuk przeliczeniowych zwierząt	Z tytułu zagospodarowania zaniedbanych trwałych użytków zielonych i za wykorzystanie wolnych pomieszczeń w budynkach po ich ewentualnym remoncie i adaptacji
Typ „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda	Za wykorzystanie wolnych pomieszczeń w

chlewna ”, gospodarstwa o wielkości 2-25 tys. euro i rocznej produkcji do 700 tuczników	budynkach, po ich ewentualnym remoncie i adaptacji
Typ „Mieszane ”, gospodarstwa o wielkości 2-25 tys. euro i powierzchni do 20 ha użytków rolnych lub 24 sztuk przeliczeniowych zwierząt;	Za rozpoczęcie chowu wybranego gatunku zwierząt (gęsi, kaczki, tuczniki, króliki, rzadkie gatunki drobiu, itd.) na skale zapewniająca opłacalność produkcji lub powiększanie produkcji miodu
Typ „Zwierzęta ziarnożerne – drób”	–

4. Oszacowanie liczby potencjalnych beneficjentów

Liczbę potencjalnych beneficjentów charakteryzowanych rodzajów wsparcia dla lat 2014-2020 oszacowano korzystając z: wyników spisu rolnego z 2010 roku, rolniczego spisu częściowego z 2007 roku i obliczeń wykonanych na podstawie materiałów zaczerpniętych z monitoringu Polskiego FADN. Odpowiednie liczby zawiera tabela 5.

Tabela 5

Szacunkowo ustalona maksymalna liczba gospodarstw rolnych, które mogą ubiegać się o środki z tytułu artykułów 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW (liczby średnie z lat 2014-2020)

Wyszczególnienie	W tys.	W procentach
<u>Beneficjenci wsparcia:</u>		
- z tytułu artykułu 18 (inwestycje rolnicze)	260	19,1
- z tytułu artykułu 20 a (i) – młodzi rolnicy	25	1,8
- z tytułu artykułu 20 a (iii) – gospodarstwa małe	60	4,4
Razem beneficjenci	345	25,3
Gospodarstwa, które nie będą mogły lub nie zechcą skorzystać ze wsparcia	1016	74,7
Łączna liczba gospodarstw	1361	100,0

Źródło: Opracowanie własne sporządzone na podstawie danych Polskiego FADN, wyników spisów rolnych z lat 2002 i 2010 oraz spisu częściowego z 2007 roku.

Przewidywana struktura beneficjentów wsparcia z tytułu artykułu 18 projektu rozporządzenia EFRROW (inwestycje w środki trwałe) wyniesie:

- typ „Uprawy polowe”	35,0%
- typ „Uprawy ogrodnicze”	1,3%
- typ „Uprawy trwałe”	0,7%
- typ „Krowy mleczne”	22,3%
- typ „Zwierzęta trawożerne”	1,3%
- typ „Zwierzęta ziarnożerne- trzoda chlewna”	4,2%
- typ „Zwierzęta ziarnożerne – drób”	-
- typ „Mieszane”	35,2%.

Zwraca uwagę niewielki udział gospodarstw typu „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna”. Przedkładana ekspertyza zawiera jednak propozycje, które pozwolą zwiększyć produkcję żywca wieprzowego w gospodarstwach rolnych innych typów, tak by przynajmniej zahamować istniejącą spadkową tendencję pogłowia trzody chlewnej notowaną w ostatnich dwudziestu latach.

Wśród gospodarstw, które nie będą beneficjentami charakteryzowanych rodzajów wsparcia znajdzie się 3-4% gospodarstw bardzo dużych (drobiowe, z uprawami polowymi, ogrodnicze, z uprawami trwałymi i z produkcją mieszaną), które dysponuje dostatecznymi zasobami własnych środków finansowych i około 6% tych, które są dobrze wyposażone w środki produkcji. Stosunkowo duży będzie udział gospodarstw nierentownych (42%), co mieć będzie przyczynę w braku dostatecznych umiejętności u producentów rolnych, pozostałe zaś (47%) nie będą beneficjentami charakteryzowanych rodzajów wsparcia ze względu na zbyt małą skalę prowadzonej produkcji.

5. Wnioski i rekomendacje

Ekspertyza zawiera koncepcję ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie lat 2014-2020. Pierwszy etap pracy polegał na analizie dostępnych materiałów empirycznych charakteryzujących całe polskie rolnictwo i ekonomikę różnych grup krajowych gospodarstw rolnych po 2004 roku, z podkreśleniem liczb najbardziej aktualnych. Wykorzystano także sformułowania zawarte w krajowej „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa”, materiałach charakteryzujących powiązania instrumentów wsparcia między priorytetami ROW i celami WPR, WRS oraz programu Europa 2020, innych dokumentach i wynikach badań własnych członków zespołu,

który przygotował tę ekspertyzę. Na tej podstawie opracowano metodologię wyznaczania progów wielkości gospodarstw uprawnionych do wsparcia w ramach instrumentów zawartych w artykule 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW.

Opracowana metodologia uwzględnia:

- cele gospodarcze: zmiany w strukturze gospodarstw zapewniające wzrost konkurencyjności polskich gospodarstw (obecnie zaledwie około 5% spośród nich wyróżnia się zdolnością do konkutowania, a kolejne około 11% ma szansę, by taką zdolności osiągnąć) i zahamowanie tendencji spadkowej w chowie trzody chlewnej (w dwudziestoleciu 1990-2009 średnio rocznie ubywało w Polsce 0,24 mln świń). To ostatnie zjawisko należy ograniczyć poprzez zwiększenie skali produkcji i wprowadzenie wąskiej specjalizacji gospodarstw produkujących żywiec wieprzowy (sektor produkcji prosiąt i warchlaków oraz tucz);
- ochronę środowiska, co wyraża się przede wszystkim stosowaniem technologii produkcji ograniczających emisje dwutlenku węgla do atmosfery, co w efekcie ma służyć ograniczeniu negatywnego wpływu produkcji rolniczej na zmiany klimatu
- ochronę zasobów wody, poprzez budowę lub odbudowę jazów zatrzymujących lokalnie okresowe nadmiary wody pośniegowej lub opadowej;
- ochronę mozaikowego (a więc nie monotonnego) krajobrazu wsi polskiej, czemu ma służyć utrzymywaniu mniejszych lecz sprawnych ekonomicznie gospodarstw;
- cele społeczne, wyrażające się głównie w ograniczeniu zjawiska wykluczenia społecznego wśród ludności rolniczej, poprzez pomoc na modernizację małych gospodarstw rolnych, czy też pomoc udzielaną z chwilą przejmowania gospodarstwa rolnego od poprzednika, a także możliwość utrzymania stałego zatrudnienia;
- efektywne wykorzystanie środków służących realizacji wspólnej polityki rolnej, poprzez udostępnianie tych środków gospodarstwom, które są w stanie wykorzystać je z pożytkiem dla własnego rozwoju.

Przygotowując metodologię wzięto również pod uwagę dostępność materiałów empirycznych, które pozwoliły określić progi dla gospodarstw zasługujących na wsparcie ze środków przeznaczonych na realizację polityki rolnej. Progi te wyrażono głównie w SO (standardowo liczonej wartości produkcji rolniczej), a powierzchnia użytków rolnych i upraw, oraz liczba posiadanego inwentarza mają znaczenie pomocnicze.

Opracowana metodologia została przedstawiona w rozdziale 2 pt. „Opis zastosowanej metodologii”. Wartości graniczne – progi dolne i górne, uprawniające gospodarstwa do wsparcia w ramach artykułu 18 i 20 projektu rozporządzenia EFRROW

z uwzględnieniem typów rolniczych zostały natomiast przedstawiono w rozdziale 3, a podrozdział 3.2 zawiera zwięzłe podsumowanie wcześniejszych dociekań.

W ekspertyzie priorytetowo potraktowano wspieranie inwestycji i przedsięwzięć gospodarczych w następujących obszarach:

- w chowie trzody chlewnej inwestycje w chlewnie macior z nastawieniem na produkcję prosiąt i warchlaków w dużej skali, z uwzględnieniem grup producenckich;
- zakupy zestawów uprawowych (łącznie z ciągnikami) do uproszczonej uprawy gleby zapewniające gospodarkę niskoemisyjną i bardziej racjonalne gospodarowanie wodą glebową;
- zapewnienie dodatniego bilansu substancji organicznej, co ograniczy spadek żyzności gleb;
- gromadzenia okresowych nadwyżek wody poprzez budowę lokalnych spiętrzeń wodnych;
- inwestycje w pomieszczenia magazynowe i urządzenia do przygotowania produkcji do sprzedaży, również w odniesieniu do grup producenckich,
- w chowie bydła (krów mlecznych) wspieranie budowy obór wolnostanowiskowych z płytami gnojowymi lub zbiornikami do odchodów płynnych zapewniającymi gospodarkę odchodami, która ogranicza ich negatywny wpływ na środowisko;
- wodoszczędne nawadnianie ograniczające ryzyko gospodarowania w warunkach zmian klimatu polegających m. in. na rosnącej częstotliwości posuch.

Takie podejście pozwoli powiększyć (może nawet dwukrotnie) udział gospodarstw wyróżniających się zdolnością konkurencyjną, a także zahamować, a może nawet odwrócić, schyłkowy trend w chowie trzody chlewnej, zapewniając miejsca pracy i dostatecznie duże dochody znaczącej części ludności rolniczej. Pozwoli także realizować cele ekologiczne, głównie związane z ograniczaniem negatywnego wpływu produkcji rolniczej na klimat i krajobraz, a także cel społeczny wyrażający się ograniczaniem skali występowania negatywnego zjawiska na obszarach wiejskich, jakim jest wykluczenie społeczne.

W rozdziale 4 przedstawiono szacunki charakteryzujące maksymalną i prawdopodobną liczbę beneficjentów wsparcia. Ich liczba może w latach 2014-2020 wynieść maksymalnie 340-350 tys. gospodarstw (około 25% ogółu gospodarstw o powierzchni co najmniej 1 ha użytków rolnych). Są to w $\frac{3}{4}$ gospodarstwa większe i dobrze zarządzane, co zapewni efektywne wykorzystanie środków wsparcia, reszta zaś – gospodarstwa przejmowane od poprzedników i mniejsze, które rokują nadzieję na uzyskiwanie korzystnych wyników ekonomicznych.

Wśród gospodarstw nie korzystających z wsparcia znajdują się m. in. największe gospodarstwa rolne, które dysponują dostatecznymi kwotami własnych środków na

inwestycje i przedsięwzięcia służące powiększeniu skali produkcji i jej restrukturyzacji, a także modernizacji posiadanego majątku.

6. Aneksy

Aneks I (tabele 1A-13A zostały przygotowane na podstawie materiałów zaczerpniętych z monitoringu Polskiego FADN. Obliczenia sporządzono dla grup liczących co najmniej 15 gospodarstw z uwagi na konieczność zapewnienia tajemnicy statystycznej

Tabela 1A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Uprawy polowe” w 2010 roku.

Zmienne	j.m.	Typ 1 uprawy polowe											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	
Liczba gospodarstw	Szt	89	199	450	333	410	86	213	36	76	-	1	0
Średnia wartość SO	tys.euro	6,24	5,8	16,78	14,33	35,67	35,18	68,05	68,74	143,11	-	-	-
Powierzchnia UR	Ha	14,4	14,45	36,6	29,7	72,4	68,4	128,5	116,7	238,4	-	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	215,23	180,89	372,4	351,48	682,18	824,16	1159,2	1143,18	1726,43	-	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	1,13	1,2	1,43	1,5	1,6	1,77	1,86	1,92	2,08	-	-	-
Udział gruntów dzierżawionych	%	23,3	14,1	33,4	26,1	38,5	31,6	41,9	43,9	47,2	-	-	-
Udział kapitału obcego	%	6,1	3,5	11,5	10,8	19,4	18,4	22,6	21,1	26,3	-	-	-
Udział pracy najemnej	%	3,4	0,9	3,3	1,6	3,2	3,0	9,8	8,0	14,5	-	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/	228,19	179,65	318,7	271,94	525,81	529,79	777,33	681,26	1043,07	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0,013	0,028	0,027	0,046	0,036	0,059	0,035	0,046	0,028	-	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	67,13	26,94	90,36	37,76	136,36	59,2	199,28	59,58	317,93	-	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	19,45	-22,12	43,35	-26,4	92,41	-38,44	172,42	-75,27	345,05	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	51,20	15,09	68,41	18,94	103,28	23,87	145,54	10,52	232,58	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	53,08	15,21	70,88	19,32	106,61	24,57	162,01	11,47	271,78	-	-	-
Stopa inwestycji	%	-1,0	-39,4	49,9	-47,4	119,0	0,08	180,8	100,3	144,2	-	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-0,06	-2,6	3,0	-3,2	6,9	0	11,2	6,2	9,3	-	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	40,8	-65,2	29,2	-39,1	34,8	-29,4	33,7	-31,9	36,5	-	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	0,691	0,542	0,555	0,440	0,536	0,429	0,646	0,403	0,711	-	-	-

Tabela 2A. Potencjał produkcyjne i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Uprawy ogrodnicze” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 2 Uprawy ogrodnicze											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	Szt	0	13	5	106	23	85	26	62	26	30	0	0
Średnia wartość SO	tys.euro	-	-	-	16,15	37,95	38,85	73,97	69,16	189,69	142,1	-	-
Powierzchnia UR	Ha	-	-	-	4,5	8,3	6,6	9,8	9,2	14,1	6,7	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	-	-	-	191,4	507,78	317,98	727,02	457,68	1424,98	958,12	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	-	-	-	1,42	1,78	1,63	2,12	1,83	2,25	2,11	-	-
Udział gruntów dzierzawionych	%	-	-	-	10,4	8,9	10,0	32,3	14,4	9,3	5,6	-	-
Udział powierzchni warzyw w powierzchni UR	%				15,4	46,4	13,6	28	11,4	6,9	16,8		
Udział kapitału obcego	%	-	-	-	4,4	22,4	12,4	19,7	11,9	41,4	13,3	-	-
Udział pracy najemnej	%	-	-	-	2,8	5,2	1,8	11,7	4,4	22,0	6,9	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/	-	-	-	138,05	307,01	101,1	357,71	257,81	653,64	454,36	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	-	-	-	0,066	0,036	0,141	0	0,27	0,056	0,12	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	-	-	-	30,09	112,05	40,34	134,1	49,53	209,05	70,55	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	-	-	-	-54,9	47,34	58,3	82,76	-65,06	194,24	-76,0	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	-	-	-	15,74	84,24	21,11	94,88	22,2	141,74	25,87	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	-	-	-	16,2	89,25	21,5	107,57	23,21	182,23	27,85	-	-
Stopa inwestycji	%	-	-	-	-85,0	58,5	-62,1	8,9	-90,3	124,3	-60,2	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-	-	-	-7,3	3,3	-4,4	0,5	-6,0	6,8	-4,4	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	-	-	-	-124,0	12,6	-75,1	15,0	-58,2	18,7	-32,7	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	-	-	-	-0,589	0,758	0,558	0,757	0,549	0,822	0,532	-	-

Tabela 3A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych typie „Uprawy trwałe w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 4 Uprawy trwałe											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	szt	12	61	51	228	17	35	8	5	3	2	0	0
Średnia wartość SO	tys.euro	-	6,22	17,22	14,62	33,97	31,8	-	-	-	-	-	-
Powierzchnia UR	ha	-	5,3	12,5	10,8	24,9	22,8	-	-	-	-	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	-	238,21	678,96	518,93	1089,71	1070,68	-	-	-	-	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	-	1,19	1,40	1,58	1,39	1,64	-	-	-	-	-	-
Udział gruntów dzierzawionych	%	-	7,9	8,0	6,5	10,4	9,7	-	-	-	-	-	-
Udział powierzchni upraw trwałych w powierzchni UR	%		69,2	81,4	78,4	79,8	83,0						
Udział kapitału obcego	%	-	6,8	10,5	9,6	45,2	9,2	-	-	-	-	-	-
Udział pracy najemnej	%	-	0	1,4	0,8	0	1,1	-	-	-	-	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/	-	206,38	520,52	343,43	952,76	676,1	-	-	-	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	-	0,003	0	0,015	0	0,022	-	-	-	-	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	-	33,67	157,07	51,12	188,51	87,33	-	-	-	-	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	-	-51,04	63,50	-64,07	65,57	-78,83	-	-	-	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	-	13,45	109,59	19,18	118,15	21,81	-	-	-	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	-	13,45	111,18	19,42	118,15	22,08	-	-	-	-	-	-
Stopa inwestycji	%	-	-93,2	-49,4	-38,8	564,4	-42,5	-	-	-	-	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-	-8,1	-3,5	-3,0	28,8	-3,2	-	-	-	-	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	-	-160,4	76,3	-85,7	20,7	-74,5	-	-	-	-	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	-	0,779	0,812	0,579	0,807	0,530	-	-	-	-	-	-

Tabela 4A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Krowy mleczne” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 5 krowy mleczne											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	
Liczba gospodarstw	szt	8	56	271	536	671	260	366	46	75	4	0	0
Średnia wartość SO	tys.euro	-	6,4	19,77	16,44	36,69	33,37	66,44	62,75	133,2	-	-	-
Powierzchnia UR	ha	-	7,6	18,3	15,5	30,6	28,0	51,1	50,7	103,0	-	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	-	106,68	295,89	277,55	584,53	511,11	1093,5	1272,76	2169,09	-	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	-	1,29	1,63	1,7	1,84	1,87	2,13	2,13	2,78	-	-	-
Udział gruntów dzierzawionych	%	-	16,4	25,4	18,6	27,9	26,5	33,7	36,6	39,6	-	-	-
Udział kapitału obcego	%	-	0	8,3	4,4	12,4	12,1	18,3	22,9	22,9	-	-	-
Udział pracy najemnej	%	-	0	0	0	1,1	0,9	6,3	5,8	16,1	-	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/	-	97,3	213,25	186,34	369,91	336,22	584,73	664,65	901,79	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	-	0,793	0,987	0,960	1,122	1,107	1,202	1,150	1,183	-	-	-
Obsada LU/ gospodarstwo	LU/		5,08	18,07	14,88	34,33	31,01	61,44	58,3	121,9			
Liczba krów/ gospodarstwo	szt/gosp		3,5	12,4	10,0	22,4	19,9	39,2	37,3	75,4			
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	-	12,29	44,56	22,63	71,84	36,06	111,32	55,05	176,76	-	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	-	-19,23	13,95	-20,35	42,58	-26,83	100,78	-37,12	243,5	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	-	7,77	35,12	13,86	54,44	19,09	83,54	19,88	130,67	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	-	7,77	35,12	13,86	55,04	19,3	99,4	21,06	155,91	-	-	-
Stopa inwestycji	%	-	-86,6	36,1	-58,5	58,03	10,0	75,2	45,6	134,0	-	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-	-4,7	1,7	-3,1	2,8	0,5	3,5	2,2	6,2	-	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	-	-93,04	14,9	-40,3	20,9	-20,0	25,4	-17,5	29,5	-	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	-	0,703	0,497	0,446	0,431	0,373	0,495	0,406	0,730	-	-	-

Tabela 5A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Zwierzęta trawożerne” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 6 zwierzęta trawożerne											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	szt	0	63	21	204	31	92	41	10	8	4	0	0
Średnia wartość SO	tys.euro	-	6,1	19,2	15,1	34,7	33,2	67,8	-	-	-	-	-
Powierzchnia UR	ha	-	9,2	29,5	20,6	38,0	34,4	69,6	-	-	-	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	-	136,7	332,5	293,8	510,4	550,5	1 087,6	-	-	-	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	-	1,23	1,25	1,51	1,54	1,87	1,88	-	-	-	-	-
Udział gruntów dzierzawionych	%	-	11,0	26,0	21,0	34,0	30,0	38,0	-	-	-	--	-
Udział kapitału obcego	%	-	2,0	21,0	6,0	12,0	9,0	15,0	-	-	-	-	-
Udział pracy najemnej	%	-	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	3,0	-	-	-	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	-	128,9	294,9	218,6	395,8	330,4	658,6	-	-	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/gos.	-	5,8	19,5	15,2	35,4	35,0	66,9	-	-	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	-	0,63	0,7	0,74	0,93	1,02	0,96	-	-	-	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	-	13,5	71,8	24,2	84,1	38 377	133,5	-	-	-	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	-	-37,0	20,5	-41,7	31,7	-39,6	95,5	-	-	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	-	7,7	59,3	13,5	67,2	22,3	103,5	-	-	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	-	7,7	59,3	13,6	68,1	22,5	106,6	-	-	-	-	-
Stopa inwestycji	%	-	-106,0	388,0	-61,0	94,0	-39,0	120,0	-	-	-	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-	-5,0	16,0	-3,0	5,0	-2,0	5,0	-	-	-	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	-	-127,0	15,0	-83,0	16,0	-35,0	22,0	-	-	-	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	%	-	48,9	75,9	57,5	63,7	51,4	71,5	-	-	-	-	-

Tabela 6A. Potencjał produkcyjny gospodarstw rodzinnych w typie „Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 7 Zwierzęta ziarnożerne-trzoda chlewna											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	szt	2	43	34	270	133	233	250	177	238	48	1	0
Średnia wartość SO	tys.eu	-	6,4	19,9	15,3	35,1	33,5	68,1	64,6	148,1	140,2	-	-
Powierzchnia UR	ha	-	6,3	14,4	11,1	21,8	19,9	33,8	30,2	53,4	54,2	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	-	118,6	209,0	204,0	342,7	401,5	608,1	658,0	1173,0	1232,	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	-	1,13	1,21	1,36	1,35	1,56	1,63	1,77	1,77		-	-
Udział gruntów	%	-	12,0	19,0	16,0	26,0	22,0	32,0	26,0	32,0	22,0	-	-
Udział kapitału obcego	%	-	0,0	4,0	4,0	8,0	5,0	11,0	12,0	16,0	14,0	-	-
Udział pracy najemnej	%	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	7,0	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	-	116,8	202,9	166,0	292,0	282,9	422,0	424,8	732,8	685,7	-	-
Trzoda chlewna	LU/go		5,6	16,9	14,36	34,7	32,7	69,5	65,3	161,4	147,8		
Tuczniaki	szt/go	-	18,6	56,3	47,8	115,6	109	231,6	217,6	538	492,6		
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	-	0,9	1,18	1,29	1,59	1,64	2,05	2,16	3,02	2,72	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	-	12,0	39,7	23,8	62,1	48,4	101,3	84,3	187,8	164,2	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	-	-27,5	13,3	-24,8	21,1	-27,9	47,2	-30,6	110,3	-37,1	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1	tys.zł	-	5,7	44,7	13,5	52,0	17,9	69,2	21,7	110,4	27,5		-
Dochód z gospodarstwa na 1	tys.zł	-	5,7	44,7	13,5	52,0	17,9	69,2	21,7	114,8	29,4	-	-
Stopa inwestycji	%	-	-160,0	-21,0	-68,0	4,0	-25,0	54,0	57,0	98,0	56,0	-	-
Stopa reprodukcji majątku	%	-	-11,0	-1,0	-4,0	0,0	-1,0	3,0	3,0	5,0	3,0	-	-
Wskaźnik rentowności	%	-	-76,6	8,8	-33,9	9,2	-19,4	12,1	-12,8	14,4	-9,7	--	-
Wskaźnik VRS (średni)	%	-	41,2	56,8	48,4	44,4	37,8	43,6	39,5	54,5	48,9	-	-

Tabela 7A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Zwierzęta ziarnożerne – drób” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 7 Zwierzęta ziarnożerne-drób			
		50000-100000		100000-500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	szt	20	5	24	5
Średnia wartość SO	tys.eu	64,2	-	188,7	-
Powierzchnia UR	ha	17,8	-	24,7	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	730,5	-	1698,4	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	1,73	-	1,81	-
Udział gruntów	%	54,0	-	23,0	-
Udział kapitału obcego	%	24,0	-	21,0	-
Udział pracy najemnej	%	13,0	-	19,0	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	455,4	-	987,6	-
Drób	LU/go	86,06	-	254,6	-
Kury nioski	szt/go	6142	-	18 185	-
(lub)Brojler	szt/go	12 294	-	36 371	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	4,82	-	10,3	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	303,5	-	685,3	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	106,5	-	410,2	-
Dochód z gospodarstwa na 1	tys.zł	95,5	-	273,2	-
Dochód z gospodarstwa na 1	tys.zł	109,5	-	335,8	-
Stopa inwestycji	%	149,0	-	66,0	-
Stopa reprodukcji majątku	%	8,0	-	3,0	-
Wskaźnik rentowności	%	11,1	-	17,2	-
Wskaźnik VRS (średni)	%	71,8	-	90,8	-

Tabela 8A. Potencjał produkcyjny i wyniki gospodarstw rodzinnych w typie „Mieszane” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 8 Mieszane											
		2000-8000		8000-25000		25000-50000		50000-100000		100000-500000		≥500000	
		ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0	ROS>0	ROS<0
Liczba gospodarstw	szt	24	515	255	1477	450	508	324	121	73	12	0	0
Średnia wartość SO	tys.euro	6,0	6,3	17,7	14,8	36,6	34,0	66,8	63,4	141,7	-	-	-
Powierzchnia UR	ha	6,67	8,72	22,4	16,5	39,7	32,0	58,6	54,5	123,0	-	-	-
Powierzchnia upraw trwałych	ha	1,36	0,9	2,2	1,8	4,13	1,95	4,48	0,0	4,12	-	-	-
Powierzchnia warzyw	ha	1,30	0,73	2,47	1,07	3,27	1,2	6,13	0,41	6,0	-	-	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	119,3	138,9	290,2	242,1	500,0	479,0	812,1	847,0	1 763,0	-	-	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	0,98	1,32	1,54	1,62	1,69	1,81	1,89	2,11	2,09	-	-	-
Udział gruntów dzierżawionych	%	12,0	13,3	22,8	19,1	32,5	28,1	30,6	30,7	38,8	-	-	-
Udział kapitału obcego	%	0,5	3,0	8,1	4,7	12,9	10,4	17,4	13,9	20,3	-	-	-
Udział pracy najemnej	%	4,4	0,9	5,0	1,4	1,8	0,8	2,5	2,4	8,7	-	-	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	131,7	119,5	177,0	143,6	271,1	254,3	400,6	374,0	793,2	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/gos	2,28	4,04	9,82	11,0	25,6	27,12	50,7	51,8	90,3	-	-	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0,3	0,46	0,44	0,67	0,64	0,84	0,86	0,95	0,73	-	-	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	53,7	15,1	62,4	24,4	82,1	37,9	109,9	50,0	205,3	-	-	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	13,3	-31,7	20,1	-31,9	37,7	-32,9	71,4	-39,4	183,4	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	45,6	8,6	48,4	14,7	62,5	20,6	82,7	24,5	144,8	-	-	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	47,8	8,7	51,1	14,9	63,7	20,8	84,9	25,1	158,7	-	-	-
Stopa inwestycji	%	-60,0	-93,8	1,6	-51,5	33,7	10,0	79,0	19,8	126,4	-	-	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	-3,8	-0,5	0,0	-3,1	1,9	0,5	4,2	1,1	6,9	-	-	-
Wskaźnik rentowności przychodów	%	17,1	-88,7	12,6	-45,2	14,4	-21,8	16,9	-15,1	20,6	-	-	-
Wskaźnik VRS (średni)	%	71,5	48,5	44,8	37,6	44,0	37,3	53,9	43,0	61,3	-	-	-

Tabela 9A. Potencjał produkcyjny gospodarstw z najemną siłą roboczą w typie „Uprawy polowe” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ : uprawy polowe	
		ROS > 0	ROS < 0
Liczba gospodarstw	szt	115	41
Średnia wartość produkcji	tys.euro	273,5	223,5
Powierzchnia UR	ha	515,3	464,0
Średnia wartość kapitału	tys.zł	3393,8	2728,18
Nakłady pracy ogółem	AWU	8,99	10,26
Udział gruntów dzierżawionych	%	55,9	36,0
Udział kapitału obcego	%	47,0	113,9
Udział pracy najemnej	%	93,5	97,5
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/AWU	495,6	750,3
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0,016	0,021
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	154,04	20,24
Zysk z zarządzania	tys.zł	564,32	-609,5
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	83,38	-34,8
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	1292,38	-1373,0
Stopa inwestycji	%	69,5	122,5
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	5,8	2,3
Wskaźnik rentowności przychodów (średni)	%	23,0	-36,7
Wskaźnik VRS (średni)	-	0,665	0,697

Tabela 10A. Potencjał produkcyjny gospodarstw z najemną siłą roboczą w typie „Uprawy ogrodnicze” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ : uprawy ogrodnicze	
		ROS > 0	ROS < 0
Liczba gospodarstw	szt	32	11
Średnia wartość produkcji	tys. euro	178,7	-
Powierzchnia UR	ha	6,5	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	2042,16	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	9,49	-
Udział gruntów dzierzawionych	%	19,3	-
Udział powierzchni warzyw w powierzchni UR	%	13,3	-
Udział kapitału obcego	%	33,9	-
Udział pracy najemnej	%	81,3	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/AWU	226,52	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	80,0	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	349,6	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	45,33	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	243,0	-
Stopa inwestycji	%	133,1	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	7,7	-
Wskaźnik rentowności przychodów (średni)	%	18,8	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	0,906	-

Tabela 11A. Potencjał produkcyjny gospodarstw z najemną siłą roboczą w typie „Krowy mleczne” w 2010 r.

Zmienna	j.m.	Typ : krowy mleczne	
		ROS > 0	ROS < 0
Liczba gospodarstw	szt	22	8
Srednia wartość produkcji	tys. euro	338,9	-
Powierzchnia UR	ha	302,6	-
Średnia wartość kapitału	tys.zł	4058,2	-
Nakłady pracy ogółem	AWU	11,5	-
Udział gruntów dzierżawionych	%	73,7	-
Udział kapitału obcego	%	27,5	-
Udział pracy najemnej	%	92,2	-
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł/AWU0	454,95	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0,879	-
Obsada zwierząt w LU /gospodarstwo	LU/gospod	266,0	-
Liczba krów/ gospodarstwo	Szt/gospod	156,0	-
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	91,7	-
Zysk z zarządzania	tys.zł	331,16	-
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	38,96	-
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	503,4	-
Stopa inwestycji	%	145,3	-
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	7,7	-
Wskaźnik rentowności przychodów (średni)	%	19,3	-
Wskaźnik VRS (średni)	-	0,829	-

Tabela 12A. Potencjał produkcyjny gospodarstw z najemną siłą roboczą w typie „Zwierzęta ziarnożerne” w 2010 r.

Zmienne	j.m.	Typ 7: zwierzęta ziarnożerne- trzoda chlewna	Typ 7: zwierzęta ziarnożerne- drób
		ROS > 0	ROS > 0
Liczba gospodarstw	szt	26	22
Średnia wartość SO	tys.euro	470,1	303,3
Powierzchnia UR	ha	177,0	35,0
Średnia wartość kapitału	tys.zł	3 589,4	2470,0
Nakłady pracy ogółem	AWU	5,95	4,56
Udział gruntów dzierżawionych	%	34,0	15,0
Udział kapitału obcego	%	29,0	14,0
Udział pracy najemnej	%	82,0	70,0
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	681,2	563,8
Obsada zwierząt w LU	LU/gosp.	474,6	359,3
Kury nioski/blojler	szt/gosp.	-	25 664/51 328
Tuczniki	szt./gosp.	1582	-
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	2,68	10,2
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	157,9	149,0
Zysk z zarządzania	tys.zł	462,0	343,8
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	104,6	103,7
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	582,3	349,9
Stopa inwestycji	%	69,0	-25,0
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	3,0	-1,0
Wskaźnik rentowności przychodów (średni)	%	16,0	16,0
Wskaźnik VRS (średni)	%	58,9	56,6

Tabela 13A. Potencjał produkcyjny gospodarstw z najemną siłą roboczą w typie „Mieszane” w 2010 r.

Zmienna	j.m.	Typ 8: mieszane	
		ROS > 0	ROS < 0
Liczba gospodarstw	szt	60	45
Średnia wartość SO	tys.euro	628,8	569,7
Powierzchnia UR	ha	664,9	656,5
Powierzchnia upraw trwałych	ha	5,75	2,60
Powierzchnia warzyw	ha	10,5	1,16
Średnia wartość kapitału	tys.zł	6114,9	7088,8
Nakłady pracy ogółem	AWU	23,14	26,8
Udział gruntów dzierżawionych	%	65,0	67,0
Udział kapitału obcego	%	13,4	22,0
Udział pracy najemnej	%	97,0	98,0
Techniczne uzbrojenie pracy	tys.zł	321,8	310,3
Obsada zwierząt w LU	LU/gosp	395,5	344,8
Obsada zwierząt w LU	LU/ha	0,59	0,53
Wartość dodana na 1 AWU	tys.zł	91,8	49,5
Zysk z zarządzania	tys.zł	588,8	-558,9
Dochód z gospodarstwa na 1 AWU	tys.zł	38,4	-8,6
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU	tys.zł	1 430,7	-380,6
Stopa inwestycji	%	137,0	88,0
Stopa reprodukcji majątku trwałego	%	10,0	6,0
Wskaźnik rentowności przychodów (średni)	%	16,5	-21,1
Wskaźnik VRS (średni)	%	64,6	60,5

Aneks II

Stan obecny i przyszłość chowu trzody chlewnej w Polsce

Polska posiada bardzo bogate i długoletnie tradycje w chowie i hodowli trzody chlewnej. Na terenie Wielkopolski już w okresie przed I Wojną Światową prowadzono tucz bekonowy, który był eksportowany do Wielkiej Brytanii. W tym okresie osiągnięcia tamtejszych producentów były lepsze od duńskich, którzy aktualnie stanowią absolutną czołówką światową. Tradycje tuczu bekonowego były z dobrymi efektami kontynuowane w okresie międzywojennym, a także z pewnymi wahaniami w okresie powojennym. Polska była liczącym się w skali europejskiej producentem żywca wieprzowego, którego znaczna część była eksportowana do innych krajów.

Były lata, że pogłowie świń w Polsce przekraczało nawet 23 mln sztuk. W dwudziestolecie 1990-2009 zaznaczył się jednak drastyczny spadek pogłowia, a średnio rocznie ubywało 0,24 mln. sztuk. W efekcie w 2011 r. pogłowie trzody wynosiło już tylko 13,3 mln sztuk, wykazując dalszą tendencję spadkową. Z eksportera żywca wieprzowego Polska stała się importerem netto. Bilans handlu zagranicznego w zakresie żywca i przetworów mięsa wieprzowego był ujemny w latach 2008-2011, zarówno w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym. W 2011 r. ujemne saldo ilościowe wynosiło 180 tys. ton, natomiast w ujęciu wartościowym ujemne saldo wynosiło 296 mln euro. W ostatnich latach importujemy nie tylko półtusze i wyręby, lecz także żywec, a przede wszystkim prosięta i warchlaki. W ostatnim roku wg szacunków import prosiąt i warchlaków wynosił około 2 mln sztuk.

Wystąpił również spadek udziału żywca wieprzowego w towarowej produkcji zwierzęcej z 60,8% w 2000 r. do 45,5% w 2009 roku. Nastąpiło ponadto silne regionalne zróżnicowanie terytorialne w zakresie pogłowia świń. W 2010 r. 68% pogłowia świń skoncentrowane było w pięciu województwach. Najwięcej świń było w woj. Wielkopolskim, gdzie znajdowało się 31,6% krajowego pogłowia. W województwach Polski Północnej i Zachodniej udział pogłowia trzody chlewnej zawarty był w przedziale 1,3% (Lubuskie) – 6,6% (Pomorskie).

Wśród przyczyn drastycznego spadku pogłowia świń wymienia się niską opłacalność produkcji żywca wieprzowego w Polsce. Badania wskazują, że czynnikiem decydującym o opłacalności produkcji żywca wieprzowego jest jednak skala produkcji. W latach 2008 i 2009 minimalna skala chowu trzody mierzona liczbą utrzymywanych loch wynosiła 17 macior w cyklu zamkniętym i sprzedaży około 300 tuczników rocznie. Taka skala

zapewniała uzyskanie dochodu z gospodarstwa na poziomie parytetowym, czyli takim, jaki uzyskują pracujący w gospodarce narodowej w działach pozarolniczych. Możliwości rozwojowe tych gospodarstw są jednak ograniczone. Szanse rozwojowe mają natomiast gospodarstwa utrzymujące co najmniej 36 loch w cyklu zamkniętym lub sprzedające 700 i więcej tuczników rocznie. W tej sytuacji należy się spodziewać, że w najbliższych latach część drobnych producentów utrzymujących nawet kilka macior z powodu niskiej opłacalności zrezygnuje z chowu trzody chlewnej.

Jako przyczynę niewielkiej koncentracji trzody chlewnej wskazuje się niekorzystną strukturę gospodarstw. Wg spisu rolnego z 2010 roku chów trzody chlewnej prowadziło około 400 tys. gospodarstw, w tym tylko około 10 tys. (2,5%) utrzymywało stada liczące 200 sztuk i więcej, w których dochody były zbliżone lub większe od dochodów parytetowych.

Dlaczego produkcja żywca wieprzowego jest tak rozproszona? Aby odpowiedzieć na to pytanie warto odwołać się do sytuacji w produkcji mleka. Poczynając od połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zaczęła postępować koncentracja produkcji mleka w malejącej liczbie gospodarstw. Podstawowym czynnikiem sprzyjającym koncentracji, a tym samym opłacalności tej produkcji była ścisła współpraca Zakładów Przetwórstwa Mleka (głównie Spółdzielni Mleczarskich) z dostawcami i uzależnienie cen skupu mleka od jakości i ilości dostarczanego surowca. Obecnie sektor ten rozwija się prawidłowo, a Polska jest eksporterem netto produktów mleczarskich.

W przeciwieństwie do mleczarni, zakłady mięsne poza pewnymi wyjątkami nie współpracują z producentami żywca wieprzowego. Oprócz kilkunastu dużych Zakładów Mięsnych funkcjonuje około 3 tys. drobnych zakładów słabych ekonomicznie, które prowadzą skup od drobnych producentów po niskich cenach, gdyż same mają trudności finansowe. Część z nich prawdopodobnie zbankrutuje.

Duże były Państwowe Zakłady Mięsne zostały sprywatyzowane, w znacznym stopniu przy udziale kapitału zagranicznego. W ramach tego procesu rolnicy – producenci żywca otrzymali nieodpłatnie 15% akcji prywatyzowanych przedsiębiorstw. W zdecydowanej większości sprzedali otrzymane akcje, pozbawiając się realnego wpływu na działania Zakładów Mięsnych. Zakłady te kierując się swoiście pojętym interesem własnym o krótkim horyzoncie czasu, nie organizują więc własnej bazy surowcowej, na rzecz importu surowca. Tak postępują nie tylko Zakłady Mięsne z kapitałem zagranicznym lecz także z polskim. Jest zresztą w tym pewne wyrachowanie. Sprowadzając z zagranicy warchlaki do dalszego chowu otrzymują duży wyrównany wsad zwierząt wolnych od chorób, co owocuje małymi upadkami i niewielkim zużyciem jednostkowym pasz, a po zakończeniu tuczu dużymi partiami

jednolitego surowca do dalszego przerobu. Dla Zakładów Mięsnych ważne jest też to, by mieć zaopatrzenie surowcowe w latach tzw. świńskiego dołka.

Powstaje pytanie: czy spadkowy trend w pogłowie trzody chlewnej można odwrócić i odbudować pogłowie trzody chlewnej, a przynajmniej zatrzymać spadek na obecnym niewielkim poziomie ?

Korzystając z pozytywnych doświadczeń w sektorze mleczarskim, a także z doświadczeń zagranicznych związanych z chowem trzody chlewnej i przerobu żywca wieprzowego należy przyjąć, że warunkiem koniecznym jest podejście systemowe, obejmujące wszystkie ogniwa procesu produkcji surowca i jego przetwórstwa. Wiodącą rolę w tym systemie mają do spełnienia Zakłady Mięsne, pełniące rolę integratora. Tak pojęty integrator powinien organizować bazę surowcową w oparciu o wieloletnie umowy, które zawierać powinny warunki dostaw i zasady stanowienia cen skupu, aby w sytuacjach spadku koniunktury ryzyko mogło być rozłożone na producenta surowca i przetwórcę. Te warunki najłatwiej można spełnić, przez powiązania kapitałowe między tymi ogniwami. W obecnej sytuacji odbudowa tych więzi jest oczywiście trudna, ale nie niemożliwa. Jednym ze sposobów zachęcania Zakładów Mięsnych do zawierania wieloletnich umów z dostawcami byłoby uzależnienie ich wsparcia finansowego (np. inwestycji) od zawarcia wieloletnich umów z dostawcami. Jest to obecnie możliwe, ponieważ trwają prace nad Wspólną Polityką Rolną na lata 2014-2020. Integrator mógłby wspierać producentów surowca udzielając gwarancji kredytowych we współpracy z odpowiednimi bankami. Przykłady takiej współpracy już występują.

Działania integratora powinny przede wszystkim wspierać procesy specjalizacji w chowie trzody chlewnej. Najczulszym ogniwem jest produkcja prosiąt i warchlaków, ponieważ stawia ona wysokie wymagania technologiczne, a tym samym i kapitałowe, którym nie są w stanie sprostać dzisiejsi drobni producenci. Producenci prosiąt i warchlaków powinni być wspierani poza wsparciem integratora także środkami budżetowymi w zgodzie z warunkami Wspólnej Polityki Rolnej. Minimalna skala chowu powinna wynosić co najmniej 100 macior i produkcji około 2500 sztuk prosiąt i warchlaków..

Tucz trzody chlewnej nie stawia tak wysokich wymagań technologicznych jak chów prosiąt oraz warchlaków i może być prowadzony przez producentów dysponujących mniejszymi gospodarstwami, w których istniejące budynki można łatwo adaptować do prowadzenia tuczu. Przykładowo minimalna skala tuczu mogłaby wynosić 50 tuczników w jednym rzucie, a więc w ciągu roku taki rolnik mógłby wyprodukować 150 tuczników. Nie uzyskałby dochodu na poziomie parytetowym, ale uzyskany dochód stanowiłby istotne

zasilenie dochodu gospodarstwa domowego. Rolnicy dysponujący większymi gospodarstwami mogliby jednorazowo utrzymywać 200 i więcej tuczników i uzyskiwać dochód na poziomie parytetowym i większym. Warunkiem funkcjonowania tego systemu jest zaopatrzenie takich producentów w materiał wsadowy w postaci prosiąt lub warchlaków

Przy biernej, jak dotychczas postawie zakładów mięsnych wiodącą rolą mogłyby przejąć grupy producenckie, grupujące średnich producentów, gdyż duzi producenci zdolni są do samodzielnego działania. W takiej grupie wiodącym ogniwem powinna być chlewnia macior nastawiona na odchów prosiąt i warchlaków. Tucz natomiast prowadzony byłby u członków grupy. Takie grupy powinny być wspierane przez odpowiednio ukierunkowaną pomoc państwa.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy podkreślić z całą mocą, że jedynie podejście systemowe stanowi klucz do zahamowania spadkowego trendu w chowie trzody chlewnej. Istotnym ogniwem w tym systemie jest zbyt tuczników, który powinien polegać na ścisłej współpracy rolników - producentów żywca wieprzowego z zakładami mięsnymi. Chodzi o nieco wyższe ceny za dostawy w jednym rzucie około 50 tuczników o wyrównanej wadze i to niezależnie do fazy cyklu świńskiego. Gwarancja zbytu zapewni producentom żywca tak ważne poczucie pewności i uczyni chłonnymi na wiedzę w zakresie chowu trzody chlewnej.

Toczona obecnie dyskusja na temat sposobów odwrócenia trendu spadkowego nie docenia znaczenia problematyki zbytu i konieczności powiązań producentów żywca z jego odbiorcami. Przykładem jest dyskusja panelowa pt. „Co trzeba zrobić, by rozkręcić produkcję świń w Polsce?”, która odbyła się w Łodzi w dniu 24 lutego b. r. w ramach „Forum Hodowli i Produkcji Trzody Chlewnej”. Panelistami byli przedstawiciele Związku Producentów Trzody Chlewnej, lekarze weterynarii i producent żywca wieprzowego. Wskazywali na kwestie technologiczne, kwalifikacje producentów, opiekę weterynaryjną, genetykę. Nie podejmowali, z wyjątkiem jednego panelisty kwestii związanych ze zbytem i organizacją produkcji. Na te zagadnienia zwracali również uwagę dyskutanci – producenci żywca wieprzowego. Podstawowym problemem jest odbudowa powiązań między zakładami mięsnymi a producentami surowca, co stanowi warunek profesjonalizacji tej działalności produkcyjnej. Producentami żywca muszą być przedsiębiorcy – profesjonalści, na wzór towarowych producentów mleka, ale także drobiu rzeźnego.

Aneks III

Charakterystyka typów rolniczych

Typ rolniczy jest ustalony na podstawie prezentowanego udziału standardowej produkcji (Standard Output = SO) z poszczególnych działalności produkcji roślinnej i zwierzęcej prowadzonych w gospodarstwie w ogólnej wartości SO tego gospodarstwa.

Wyróżnia się następujące typy rolnicze gospodarstw:

- **uprawy polowe.** Typ obejmuje gospodarstwa, w których wartość standardowej produkcji (SO) z upraw polowych, wynosi ponad 2/3 ogólnej wartości SO gospodarstwa. Są to gospodarstwa specjalizujące się w uprawie zbóż, roślin oleistych i wysokobiałkowych nasiona (podtyp 15) oraz w uprawie polowej różnych gatunków roślin (podtyp 16);
- **uprawy ogrodnicze.** W typie rolniczym „Uprawy ogrodnicze” mieszczą się gospodarstwa, w których wartość standardowej produkcji z upraw ogrodniczych, wynosi ponad 2/3 ogólnej wartości SO gospodarstwa. Typ ten zawiera gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych (warzyw, truskawek, kwiatów i roślin ozdobnych) pod wysokimi osłonami (podtyp 21) lub gruntowych (podtyp 22) oraz w uprawie grzybów i szkółkarstwie (podtyp 23);
- **uprawy trwałe.** Gospodarstwa zaklasyfikowane do typu rolniczego „Uprawy trwałe” charakteryzują się wartością standardowej produkcji z upraw trwałych większą niż 2/3 ogólnej wartości SO gospodarstwa. Są to gospodarstwa, które specjalizują się w uprawie drzew i krzewów owocowych (bez winorośli i oliwek) – podtyp 36 oraz w uprawie drzew, krzewów owocowych oraz pozostałych upraw wieloletnich np. wikliny (podtyp 38);
- **krowy mleczne.** Typ rolniczy „Krowy mleczne” stanowią gospodarstwa, w których wartość standardowej produkcji krów mlecznych wynosi ponad 2/3 ogólnej wartości SO gospodarstwa. Typ ten zawiera gospodarstwa specjalizujące się w chowie bydła mlecznego (podtyp 45);
- **zwierzęta trawożerne.** Gospodarstwa zakwalifikowane do typu rolniczego „Zwierzęta trawożerne” charakteryzują się wartością standardowej produkcji pozyskiwanej od zwierząt trawożernych wynoszącą ponad 2/3 ogólnej wartości SO gospodarstwa. Są wśród nich gospodarstwa specjalizujące się w chowie bydła rzeźnego (podtyp 46), bydła mlecznego

i rzeźnego (podtyp 47) oraz owiec, kóz i innych zwierząt żywionych paszami objętościowymi (podtyp 48);

- **zwierzęta ziarnożerne.** Typ rolniczy „Zwierzęta ziarnożerne” obejmuje gospodarstwa, w których wartość standardowej produkcji pozyskiwanej od zwierząt ziarnożernych wynosi ponad $\frac{2}{3}$ ogólnej wartości SO gospodarstwa. Wśród nich wyróżnia się gospodarstwa specjalizujące się w chowie trzody chlewnej (podtyp 51), drobiu (podtyp 52) oraz pozostałych zwierząt żywionych paszami treściwymi (podtyp 53);

- **mieszane.** Gospodarstwa zaklasyfikowane do tego typu rolniczego prowadzą mieszaną produkcję roślinną, roślinno-zwierzęcą lub zwierzęcą. W ich przypadku wartość SO z przeważającej działalności prowadzonej w gospodarstwie jest równa bądź mniejsza od $\frac{2}{3}$ ogólnej wartości SO gospodarstwa. Typ ten zawiera gospodarstwa z mieszanymi uprawami (podtyp 61), z różnymi zwierzętami, z przewagą zwierząt żywionych paszami objętościowymi (podtyp 73), z różnymi zwierzętami, z przewagą zwierząt żywionych paszami treściwymi (podtyp 74), z uprawami polowymi i zwierzętami żywionymi paszami objętościowymi (podtyp 83), oraz z różnymi uprawami i zwierzętami (podtyp 84).